

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כב, תשל"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

קיב. משקפיים

בין הכינויים השונים למשקפיים, קודם שמלה זו באה לעולם (ראה רשימתו של א' דוד ב' לשוננו לעם' קונטרס ר-ח, תש-ל), רוח במידה רבה הפיני 'בתי עיניים'. ב'מבחר השירה העברית באיטליה', שהוציא חיים שירמן בהוצאת שוקן בתרצ"ד, בעמ' שי (ושינויי גוסס בעמ' תקסח), מובאים דבריו המבדחים של רכב אל בענה, השואלו מה יעשה פדי להיקרא רבי:

הסֶפֶת־נָא אֵלַי / וְעֵשֶׂה אֲזַנָּה כַּאֲפֶרֶסֶת לְמִלִּי / שִׁים הַסֶּרְבֵּל עַל הַכֶּתֶפִים / שִׁי־הִיָּה אָרוֹךְ עַד הַרְגְלַיִם / וּבְתֵי עֵינַיִם קְשׁוּרִים לְאֲזְנַיִם / וְכוּבֵע גְדוֹל הַכְּנָפִים / וְאֲבַנֵּט חֲגוּר עַל הַמַּתְנַיִם / וּבְתֵי יָדַיִם / וּבִשְׂבָתָהּ בְּבֵית הַכְּנָסֶת בְּשִׁפְלוֹת עֵינַיִם / תְּנִיעַ הַשְּׁפָתַיִם / וּבְבִרְכַת בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם / תִּשָּׂא עֵינֶיהָ לְשָׁמַיִם / וְתוֹרִיד דְּמַעוֹת כַּמַּיִם / וּבְבִרְכַת הוֹדָאָה תִקְדַּע הַקַּרְסָלַיִם / וּבְעוֹשֶׂה שְׁלוֹם תִּשְׁתַּחֲוֶה שְׁבָעֵתַיִם / וְאִם תּוּכַל גְּדִל זְקֵנָה שִׁינִיעַ לְבִרְפִים / כִּי מִי יִרְאֶה אִישׁ זְקֵנוֹ מְגִיעַ לְטַבּוֹר / גַּם כִּי יִהְיֶה רַק וְבוֹר / וְלֹא יֵאמֶר שֶׁהוּא רָאִי לְהִיּוֹת רַב מְמַנָּה עַל הַצְּבוּר.

מחבר ויכוח רכב ובענה הוא עמנואל בן-דוד פראנסיס, נולד בליוורנו בשנת 1618, חי זמן מה בפירנצי ובאלגזיר, מת בליוורנו אחרי שנת 1710.

פיני אחר, זכוכיתיים, מכנה את המשקפיים י-מ

פינס, בלגלגו על יוצאי בתי הספר של חברת 'פל ישראל
חברים'. הדברים נדפסו ב'הצבי' מט' תשרי תרמ"ו:

צאו וראו בחוצות סטמבול, סלוניק, איזמיר וביירות, הנה
שם בחורים יוצאים לבושי קצרים, צנופי מגבעה, מזויני זכוכיתים,
חלקי לחיים, מצוחצחי נעלים, נעולי ידים, ומגלגלי כמו מנחירים,
מניפים בשוט אשר בכפיהם ומצפצפים בשפתייהם. בחורי
ישראל המה, חניכי בתי הספר אשר לחכי"ח...

ב'הצפירה' מה' מנחם אב תרנ"ג מתריע יוסף קלוזנר
במאמרו 'מלים מצויות או מלים מחדשות':

המלה המחדשת 'משקפים' אשר כמדמני אין איש שימצא
בה מנרעת, כן מצד התכנית היפה והמחטבה וכן מצד הפון
הנכון והמדויק, גם היא לא מצאה חן בעיני מר יעבץ מהטעם
הנוכח בראש ומצא לו בקהלת (י"ב ג') את המלה 'רואות'
ועל משקל 'בין החומותים' יציע (פרי הארץ I, 40) להמיר את
המלה 'משקפים' במלה 'רואותים', רק יען כי הראשונה
איננה מצויה בספרותנו העתיקה, אף כי כל בעל חך
טועם - ומי עוד בעל חך טועם כבעל 'שוט בארץ' ו'נינות
מני קדם' - יכיר את יתרון המלה המחדשת בכל ומה גם
כי היא 'שגורה בפי הבריות' הרבה יתר למצער מהמלה
'רואותים'...

ואמנם מציע יעבץ ב'פרי הארץ' את המלה 'רואותים',
אך, בלא להזכיר את ההצעה 'משקפיים'.

ב'השלוח' תרנ"ז, בעמ' 540, חוזר קלוזנר ומזכיר

...משקפים שהציע מורה אחד בהורודנה והכל משתמשים

בה מבלי דעת למי היא...

לא עלה בידי לגלות מי הוא אותו מורה בהורודנה.
מצאתי מכל מקום את המלה 'משקפיים', בגיוון גוסח קל,

בסיפור 'תַּחַת הַבִּקְרָת פְּעָמִים' מאת מ' קאמיאנסקי, וויניצא
מנחם אב תרנ"ב, שנתפרסם בירחון 'ממזרח וממערב', שערך
ר' בריינין, בתרנ"ה, את הקטע הזה:

– ה' עמכם, רבי משה – נחם אותו ר' עזריאל גובר הקהלה –
למה זה תצטער הלא בנך אלחנן גבר מצליח הוא כי עצמותיו
שפו וחלש הוא כשפן, האותו יבחרו לאיש חיל דְּתָלִים עמך,
ר' משה. האם אלחנן הגבור יהיה איש חיל? אבל אבי לא
מצא נחומים בדבריו ויבן כי אם תחסר מכסת הפקודים לצבא
יפקד גם בנו החלש.

ובכל זאת, רבי משה – יעץ לו רבי מענדיל חשוך הבנים
– היה נכון שבנך ישים על עיניו מְשַׁקְפִיִּים כי חתן-לצבא
שעיניו טרותות אין כל גופו צריך בדיקה.

ב'עדן הילדים' של י"ח טב"וב, וארשא תרנ"ו, בעמ' 125:

על כן בשבתה לחשב את פספה מַחְתָּה את משקפיה היטב.
טב"וב מציין את המלה משקפיים כמלה חדשה ומבארה.
ב'המגיד', פ"ה אלול תרנ"ו, כותב ר' בריינין בפיליטונו

'בימים ההם':

– כמדומה לי, רבי ומורי, כי כלי הזכוכית אשר על
עיניך מלוכלך הוא, ולא את היצורים עצמם הנך רואה, כי
כי אם את חזון לבך .. הסר נא את המשקפים מעל עיניך ותראה
בכלוב ברזל זה יצורים חלשים, אשר יתעו לבלי אכל...
ב'פרדס', ספר שלישי, תרנ"ז, בעמ' 217, במכתבים

ממידד לאלדד:

ובזה ראיתי רק להעיר את אונך כי מר שולמאן במאמרו
זה יעמיד א"ע במחיצת הפוריסתים היותר קיצוניים. הוא קורא
תגר גם על שפת המשנה... ואינו מוצא קורת רוח גם במלה
חדשה כמשקפים. אשר בכל אופן יפה היא מבתי עינים או

כלי מחזה, אם כי באותה שעה בעצמה הוא משתמש, למשל, בהמלה ספרות במובן ליטעראטור, שאף היא חדשה מקרוב באה ולא שערוה אבותינו בימי קדם. בתרניח מצויה המלה משקפיים, כמה פעמים, גם ב'הצבי', בתרגום הסיפור 'אשת הגרל' בידי ה.א. יונבסקי, הורודגו.

מ' בן-אשר

למשמעויותיו של בניין נפעל

(לשוננו לעם רי"ד-רט"ו)

הוסף לפני סי' 5, בעמ' 127, סמוך לסוף:

4. נעצר. גם כאן קיימים שני המובנים, הסביל והחוזר. 'האוטובוס נעצר מחמת פקק-תנועה' - הרי המובן הסביל. ובמובן חבישה בפלא: 'העברין נעצר בידי המשטרה'. והמשמע החוזר מצוי במשפטים כגון 'הנהג נעצר' - במובן 'עצר את עצמו'.